

CASE management aneb spolupráce ve službách náhradní rodinné péče Zprostředkování kontaktu dítěte s vlastní rodinou

Autorka:

Mgr. Monika Semerádová, sociální pracovnice Amalthea o.s.

Spoluautoři:

Mgr. Ria Černá, vedení Centra náhradní rodinné péče Amalthea o.s.
tým pracovníků Centra náhradní rodinné péče Amalthea o.s.

Odborný garant:

David Svoboda, DiS., odborný ředitel Amalthea o.s.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

OPERAČNÍ PROGRAM
LIDSKÉ ZDROJE
A ZAMĚSTNANOST

PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST
www.esfcr.cz

Obsah

Úvod.....	3
O projektu	4
1. Účel metodiky.....	5
2. Východiska metodiky, legislativní ukotvení.....	5
4. Klíčové aktivity při zprostředkování kontaktu dítěte s jeho rodinou.....	7
4.1. fáze Zjišťování informací.....	7
4.2 fáze Rozhodnutí o přijetí/nepřijetí zakázky	8
4.3 fáze Příprava	8
4.3.1 Příprava pěstounské rodiny a dítěte	8
4.3.2 Příprava rodiny.....	8
4.4 fáze Kontakt dítěte s rodinou	9
4.4.1 Domluvení termínu a místa setkání	9
4.4.2 Schůzka pěstounů a rodičů bez přítomnosti dítěte.....	9
4.4.3 Kontakt dítěte s rodinou	9
4.4.4 Ukončení kontaktu, reflexe a domluvení dalšího kontaktu	10
4.5 fáze Provázení pěstounské rodiny při kontaktu dětí s rodinou	10
5. Přehled používaných metodických materiálů	11
6. Přehled hlavních rizik	14
7. Shrnutí	15
Závěr.....	16
Zdroje.....	17

COMMUNEM REDDERE

Motto projektu: Nejvyšší formou konkurence je spolupráce.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

OPERAČNÍ PROGRAM
LIDSKÉ ZDROJE
A ZAMĚSTNANOST

PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST
www.esfcr.cz

Úvod

Metoda case managementu je velmi důležitou a efektivní metodou při zprostředkování kontaktu dítěte s jeho rodinou. Sociální pracovník při zajištění bezpečí dítěte při kontaktu vstupuje do komunikace s mnoha subjekty, efektivní proto bývá uskutečnit společné setkání všech zainteresovaných stran (případová konference), při kterém je navržen plán kontaktu dítěte s rodinou a uzavřena dohoda o podobě a průběhu kontaktu.

V rámci projektu Communem Reddere měli pracovníci Amalthea o.s. možnost diskutovat s kolegy ze slovenského Návratu o.z. a skotského East Lothian Council o využívání metody case managementu při zprostředkování kontaktu dítěte s jeho rodinou a obohatit tak vlastní metodiku této služby o zahraniční zkušenosti z praxe.

COMMUNEM REDDERE

Motto projektu: Nejvyšší formou konkurence je spolupráce.

**PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST**
www.esfcr.cz

O projektu

Projekt Communem reddere je zaměřen na přenosnost know-how a příkladů dobré praxe zejména v oblasti budování skutečných partnerství mezi nevládními neziskovými organizacemi. Účelem projektu je posílit spolupráci v rámci oborů, mezi různými sektory i mezi sítěmi neziskových organizací.

Motto projektu: Nejvyšší formou konkurence je spolupráce.

Základní cíle projektu:

- zvýšit kompetence NNO pro rozvoj udržitelných partnerství
- zvýšit odbornost NNO v oblasti jejich působení

Klíčové partneři:

- Koalice nevládek Pardubicka, o. s.
- Amalthea, o. s.
- DAPHNE ČR – Institut aplikované ekologie
- Oblastní charita Pardubice

Zahraniční partneři:

- Caritasverband für die Diözese Osnabrück e.V. (DE)
- CERI – Carpathian EcoRegion Initiative (SK)
- East Lothian Council (GB)
- Farming & Wildlife Advisory Group (FWAG) (GB)
- London Borough of Islington (GB)
- NÁVRAT (SK)

Projekt byl realizován v rozmezí června 2009 až listopadu 2010 a byl spolufinancován z Evropského sociálního fondu v ČR a státního rozpočtu České republiky.

COMMUNEM REDDERE

Motto projektu: Nejvyšší formou konkurence je spolupráce.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

OPERAČNÍ PROGRAM
LIDSKÉ ZDROJE
A ZAMĚSTNANOST

PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST
www.esfcr.cz

1. Účel metodiky

Cílem podpory kontaktu dítěte s jeho rodinou je udržet a rozvíjet vztahy dítěte s osobami, které jsou součástí jeho rodiny. Tito rodinní příslušníci mohou dítěti pomoci pochopit vlastní minulost, rozvíjet poznání sebe sama jako součásti určité rodiny a podpořit tak rozvoj zdravé identity dítěte. Aby bylo setkání dítěte s příbuznými pro dítě skutečně přínosné a bezpečné, je třeba toto setkání dobře připravit a účastníky setkáním provázet. Je nutné vždy individuálně dobře zvážit, zda je kontakt pro dítě skutečně vhodný, případně jaká forma a intenzita kontaktu je pro dítě přínosná.

Účelem metodiky je popsat, jakým způsobem a v jakém rozsahu je třeba připravit dítě, pěstouny i příbuzné na setkání. Dále popisuje způsoby zajištění bezpečného prostředí pro setkání a reflexe těchto setkání.

2. Východiska metodiky, legislativní ukotvení

V některých případech je vhodnější způsob kontaktu dítěte s rodinou styk písemný, elektronický nebo telefonický. Tato metodika se zabývá situací osobního kontaktu dítěte s rodinou. Ostatní způsoby kontaktu reflektuje klíčový pracovník rodiny v rámci služby Doprovázení pěstounské rodiny.

Dítě má právo na rodičovskou výchovu a péči. Není-li možné, aby rodiče děti vychovávali (ať již z jakéhokoli důvodu), mělo by být zajištěno právo dítěte svoje rodiče znát, je-li to možné.

Vzhledem k tomu, že do pěstounské péče jsou ve většině případů umísťovány děti starší, je velmi pravděpodobné, že si svou původní rodinu stále pamatují. Kontakt s původní rodinou může v dítěti vyvolat mnoho pozitivních, ale i negativních vzpomínek a zážitků, které v ní prožilo. Toto vše může kontakt mezi rodiči a dítětem vyrůstajícím v pěstounské péči výrazně ovlivnit.¹

Po umístění dítěte do NRP dochází často k přerušení kontaktu dítěte a rodičů.

Náhradní rodinná péče by měla být podle zákona upřednostňována před výchovou ústavní. Rodiče ale někdy nesouhlasí s umístěním dítěte do náhradní rodiny, nespolupracují při umísťování dítěte do pěstounské rodiny, mohou dítě vést k tomu, aby do náhradní rodiny nechtělo. Toto vše ztěžuje situaci dítěti a vede k prohloubení jeho těžké životní situace.

Je-li dítě již v pěstounské rodině umístěno, ztrácí rodiče po čase většinou zájem o udržování kontaktu s dítětem. Příčinou bývá vlastní těžká životní situace, ztráta motivace a zájmu o dítě.

Je-li rodina v kontaktu s dítětem naopak podporována, udržuje se v rodiči rodičovská motivace, může být podpořen zájem o dítě a posílení rodičovské zodpovědnosti vůči dítěti. Právě posílení vědomí rodičovství může být pro dítě přínosem. Může tak zažít rodiče jako osoby, které mají určitou hodnotu a určité, byť někdy minimální, rodičovské kompetence. Tento zážitek podpoří dítě v pozitivním vnímání sebe sama.

Také pěstounské rodiny se někdy kontaktu s rodinou dítěte brání. Obávají se narušení soukromí a bezpečí rodiny, obávají se nevhodných zásahů rodičů do výchovy a negativního vlivu rodičů na chování dětí v pěstounské péči.

Kontakt je pro dítě z hlediska poznávání a upevňování vlastní minulosti velice důležitý, ale na druhé straně je dobré vědět, že dítě může být celou situací značně traumatizováno. Důležité proto je, aby se dítě při kontaktu se svými rodiči cítilo bezpečně a uvolněně. Dítě nelze ke kontaktu nutit.²

Zachování kontaktu s rodinou usnadňuje dítěti vytváření vědomí vlastní identity.

„Identita je naše společenské „já“, naše vnitřní odpověď na otázku, kdo jsem, co znamenám pro sebe a pro druhé, jaké místo zaujímám v předivě vztahů ve svém sociálním světě.“³

Právě setkávání s rodiči či jinými příbuznými je nejlepším zdrojem odpovědí na otázky: Kdo jsem, odkud pocházím a kam patřím. Také zážitek spolupráce rodičů a pěstounů pomáhá dítěti pochopit realitu dítěte v NRP a přijmout tuto identitu za svou, neboť vidí, že je to takto v pořádku i pro jeho nejbližší.

Aby byl kontakt dítěte s rodiči skutečně přínosný, je nutné, aby rodiče a pěstouni našli cestu, jak spolupracovat. Vzhledem k velké emoční zátěži při setkání rodičů, dětí a pěstounů, je nutná dostatečná

¹ Matějček, Zdeněk: *Osvojení a pěstounská péče*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-637-3

² Matějček, Zdeněk. *Osvojení a pěstounská péče*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002. 152 s. ISBN 80-7178-637-3

³ Matějček, Zdeněk. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. 1.vyd. Praha: Portál, 1999. 182 s. ISBN 80-7178-304-8.

COMMUNEM REDDERE

Motto projektu: Nejvyšší formou konkurence je spolupráce.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

OPERAČNÍ PROGRAM
LIDSKÉ ZDROJE
A ZAMĚSTNANOST

PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST
www.esfcr.cz

příprava všech zúčastněných. Také průběh samotného setkání je třeba dobře domluvit a provázet účastníky při setkání, aby dítě zažilo příjemnou atmosféru a mohlo si zachovat a rozvíjet vztah se všemi pro svůj vývoj důležitými osobami.

Legislativa

Listina základních práv a svobod:

Péče o děti a jejich výchova je právem rodičů, děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona. (článek 32 Listiny základních práv a svobod, Ústavní zákon č. 2/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb.)

Úmluva o právech dítěte:

Každé dítě má právo, pokud je to možné, znát svoje rodiče a právo na jejich péči (článek 7, Úmluva o právech dítěte 104/1991 Sb.).

Dítě má právo na zachování totožnosti, včetně státní příslušnosti, jména a rodinných svazků v souladu se zákonem a s vyloučením nezákonných zásahů. (článek 8, Úmluva o právech dítěte 104/1991 Sb.)

Stát zajistí, aby dítě nemohlo být odděleno od svých rodičů proti jejich vůli, ledaže příslušné úřady na základě soudního rozhodnutí a v souladu s platným právem a v příslušném řízení určí, že je takové oddělení v zájmu dítěte (článek 9, Úmluva o právech dítěte 104/1991 Sb.)

Stát uznává právo dítěte odděleného od jednoho nebo obou rodičů udržovat pravidelné osobní kontakty s oběma rodiči, ledaže by to bylo v rozporu se zájmy dítěte.

Při volbě řešení (náhradní péče) je nutno brát ohled na žádoucí kontinuitu ve výchově dítěte a na jeho etnický, náboženský, kulturní a jazykový původ.

3. Cílové skupiny (účastníci a jejich role, jejich postoje a očekávání)

Dítě žijící v NRP

Dítě může být v pěstounské rodině různě dlouhou dobu. Někdy si rodiče pamatuje, má k nim vytvořený vztah, který se prostřednictvím kontaktů udržuje a rozvíjí. Někdy však byl kontakt přerušen na dlouhou dobu, nebo bylo dítě z rodiny odebráno v raném věku a rodinu si nepamatuje. V tom případě je kontakt zaměřen na postupné seznamování, navazování bezpečného vztahu a jeho postupné rozvíjení.

Rodič dítěte, jiný příbuzný dítěte

Rodiče mají někdy plně zachovanou rodičovskou zodpovědnost, jindy je tato zodpovědnost omezena, nebo jsou rodičovské zodpovědnosti zbaveni. Je-li soudem rozhodnuto o zákazu styku s rodičem, není možné kontakt umožnit!

Zájem o setkání s dítětem vychází zpravidla z jejich strany, případně mohou být osloveni pěstouny, kteří tak reagují na přání dítěte vidět se s rodinou.

Rodiče dětí umístěných v NRP krátce, kteří měli s dětmi zachovaný vztah, navštěvovali je případně v ústavním zařízení, jsou motivováni v tomto vztahu pokračovat, případně se přesvědčit, zda jsou děti v pěstounské rodině spokojené.

Cílem kontaktů může být pro rodiče také udržet vztah s dětmi proto, aby se děti mohly vrátit do rodiny, až to bude možné.

Rodiče, kteří vyhledávají kontakt po několika letech odloučení od dětí, chtějí znovu své děti vidět, přesvědčit se, že jsou v pořádku, případně s nimi znovu navázat vztah.

COMMUNEM REDDERE

Motto projektu: Nejvyšší formou konkurence je spolupráce.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

OPERAČNÍ PROGRAM
LIDSKÉ ZDROJE
A ZAMĚSTNANOST

**PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST**
www.esfcr.cz

Pěstouni

Mají nyní dítě ve své péči a to buď dlouhodobě, nebo na přechodnou dobu.

Jde-li o pěstounskou péči na přechodnou dobu, spolupracují s rodiči na zachování a rozvíjení vztahu dětí s rodiči, aby se děti mohly vrátit do rodiny.

Jde-li o dlouhodobou pěstounskou péči, zajišťují pěstouni kontaktem s rodiči dítěti jeho právo znát svou minulost a své rodiče, provázejí ho při vytváření identity a jsou mu na této cestě oporou. Hledají cesty, jak podpořit dítě ve vytváření realistického pohledu na sebe a svou rodinu, jak přijmout svoji minulost a integrovat ji do svého Já.

Od rodiny dítěte mohou získat cenné informace o souvislostech životního příběhu dítěte, mohou se dozvědět o rodinné anamnéze, o raném vývoji dítěte.

Pracovník Amalthey

Řídí spolupráci zainteresovaných subjektů, zjišťuje jejich připravenost a působí v roli mediátora. Zpravidla uzavírá dohodu o kontaktu dítěte s rodinou.

Při samotném kontaktu zajišťuje bezpečí dítěte, přátelskou a uvolněnou atmosféru. Vytváří materiální i psychické zázemí pro kontakt (příprava prostoru, her).

Mapuje, jak kontakt vnímají všechny strany, doprovází pěstouny v přípravě dítěte na setkání, zjišťuje, jak dítě kontakt prožívá.

OSPOD dítěte

Je-li dítě v předpěstounské péči, zajišťuje jeho sociálně-právní ochranu pracovník místa, kde pobývalo dítě se svými rodiči. Tento pracovník se vyjadřuje k tomu, zda je kontakt s rodiči pro dítě vhodný. Může případně podat návrh k soudu na zákaz styku rodiče s dítětem, považuje-li to za nutné. Pracovník OSPODu komunikuje s rodiči dítěte, připravuje je na kontakt, domlouvá s nimi zpravidla frekvenci, termín a místo kontaktu, není-li dohodnuto jinak.

Je-li dítě již svěřeno do pěstounské péče, zajišťuje sociálně-právní ochranu dítěte pracovník podle bydliště pěstounské rodiny. Jedná se tedy o pracovníka majícího na starosti děti v NRP. Tento pracovník pracuje s pěstounskou rodinou, zjišťuje, zda je kontakt s rodiči v zájmu dítěte, mapuje, jak dítě na kontakt reaguje a zda je vhodné v něm pokračovat. Komunikuje s rodiči dítěte při domlouvání frekvence, termínu a místa kontaktu, pokud není domluveno jinak.

4. Klíčové aktivity při zprostředkování kontaktu dítěte s jeho rodinou

4.1. fáze Zjišťování informací

Schůzka klíčového pracovníka s pěstounskou rodinou

- Zjišťujeme základní informace o rodině (pokud jde o rodinu, která není doposud ve Spolupráci⁴).
- Zjišťujeme, v jaké fázi je domlouvání kontaktu s rodiči, zda jsou v písemném či telefonickém kontaktu s dětmi, zda již rodiče mají představu o tom, kdy chtějí děti vidět, kdo inicioval setkání.
- Zjišťujeme, jaký vztah mají děti k rodině, jak se o rodičích mluví v pěstounské rodině apod.
- Zjišťujeme, zda rodina spolupracuje s jinými odborníky, organizacemi, institucemi.

Schůzka klíčového pracovníka s pracovníkem OSPODu dítěte

- Zjišťujeme, zda je setkání s rodinou v zájmu dítěte, zda má pracovník informace o rodině dítěte.
- Zjišťujeme, jaké jsou rizikové faktory setkání (alkoholismus, agresivita rodičů, nespolehlivost apod.), a hledáme společně cesty k minimalizaci rizik.

⁴ Spolupráce je jedním z balíčků služeb Amalthea o.s., který si rodina vybírá – v rámci tohoto balíčku je rodina v intenzivním kontaktu s klíčovým pracovníkem, min. 1x měsíčně probíhají konzultace přímo v rodině, každé dítě v rodině má vypracován Individuální plán péče, pěstouni mají také vzdělávací plány, rodina je v pravidelném kontaktu s OSPOD atd.

COMMUNEM REDDERE

Motto projektu: Nejvyšší formou konkurence je spolupráce.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

OPERAČNÍ PROGRAM
LIDSKÉ ZDROJE
A ZAMĚSTNANOST

PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST
www.esfcr.cz

- Domlouváme se, kdo bude koordinovat schůzky, kdo bude komunikovat s pěstouny, kdo s rodinou, jaká bude příprava jednotlivých účastníků, kde budou schůzky probíhat.
- Schůzky se účastní také pěstouni, pokud je to možné a účelné.

4.2 fáze Rozhodnutí o přijetí/nepřijetí zakázky

V týmu proběhne porada, zda je možné zakázku přijmout vzhledem ke kapacitě pracovníků. O rozhodnutí informuje pracovník pěstounskou rodinu i OSPOD.

4.3 fáze Příprava

4.3.1 Příprava pěstounské rodiny a dítěte

Pokud rodina využívá službu Doprovázení⁵, provází ji kontaktem s rodinou také její klíčový pracovník. Na přípravě pěstounské rodiny i dítěte pracuje klíčový pracovník v rámci návštěv v rodině, při nichž také posléze reflektuje průběh kontaktu.

Tento pracovník také řídí spolupráci zainteresovaných subjektů.

Jedná-li se o pěstounskou rodinu, která služby Amalthea doposud nevyužívá nebo využívá služby z balíčku služeb Podpora a vzdělávání, je minimální doba přípravy kontaktu 2 měsíce (podle potřeb dítěte se může doba přípravy protáhnout). Do této doby se počítá i fáze Zjišťování informací.

V rámci přípravy jsou s rodinou probrána tato témata:

- Jak pěstouni pohlíží na kontakt s rodinou, proč je tento kontakt důležitý a co může být přínosem.
- Jak ochrání sebe a svou rodinu. Jak připravit děti na setkání s rodiči, jak děti provázet ve vztahu k rodičům a jak jim pomoci tento vztah navázat nebo obnovit a dále rozvíjet.
- Reflektování vlastních obav a emocí, jak s emocemi pracovat, abych mohl pro dítě být oporou.

V rámci přípravy rodiny se uskuteční nejméně jedna schůzka přímo v prostorách CNRP nebo jiných prostorách, kde bude kontakt probíhat, a to za přítomnosti dítěte. Cílem je, aby se dítě seznámilo s prostředím i pracovníkem a cítilo se při samotném kontaktu bezpečně.

4.3.2 Příprava rodiny

Při dojednávání kontaktu s pracovníkem OSPOD se domlouvá, kdo na kontakt připraví rodinu dítěte. Mělo by se jednat o pracovníka, ke kterému má rodina důvěru a se kterým se bude cítit bezpečně.

Domluví-li se, že přípravu rodiny provede Amalthea o.s., uskuteční se osobní schůzka klíčového pracovníka s rodiči ještě před domluveným kontaktem s dětmi.

⁵ Doprovázením se rozumí podpora a kontrola klíčového pracovníka přímo v rodině, je nabízena v rámci balíčku „Spolupráce“, viz poznámka 4

COMMUNEM REDDERE

Motto projektu: Nejvyšší formou konkurence je spolupráce.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

OPERAČNÍ PROGRAM
LIDSKÉ ZDROJE
A ZAMĚSTNANOST

PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST
www.esfcr.cz

Témata, která jsou v rámci přípravy s rodinou probrána:

- Jak pohlíží na pěstounskou péči.
- Jaký je vztah mezi rodiči a dětmi – zda jsou v kontaktu, jak často, jakým způsobem.
- Proč je pěstounská péče pro dítě lepší než ústavní péče. Jaká má pěstounské péče specifika – jak se v rodině oslovují, že je normální, že si děti v pěstounské rodině zvykly, že mají pěstouny rády a že je případně i oslovují mami, tati.
- Jaké jsou jejich představy o kontaktu – jeho frekvenci, cíli. Jaká jsou důležitá pravidla pro kontakt, aby se v něm dítě cítilo dobře.
- Reflexe vlastních obav a emocí a jak s nimi pracovat.
- Předání informací o dalším postupu – jak bude kontakt probíhat.

Pokud přípravu rodiny provede OSPOD, předá o průběhu přípravy a postoji rodičů základní informace pracovníkovi, který kontakt zajišťuje.

Příprava rodiny se může odehrát během jedné schůzky, ale podle potřeby a připravenosti rodičů může proběhnout i více schůzek.

4.4 fáze *Kontakt dítěte s rodinou*

4.4.1 Domluvení termínu a místa setkání

4.4.2 Schůzka pěstounů a rodičů bez přítomnosti dítěte

- Klíčový pracovník rodiny je v roli koordinátora a mediátora. V případě potřeby může být přítomen i pracovník OSPODu. Cílem schůzky je vzájemné seznámení rodičů a pěstounů a sepsání Dohody o kontaktu dítěte a rodiny. Jsou domluveny specifické požadavky a vyjasněny případné otázky. Děti jsou v době schůzky v herně s pracovníkem Amalthey, případně doprovázející blízkou osobou.

4.4.3 Kontakt dítěte s rodinou

- Klíčový pracovník účastníky seznámí. Provází kontaktem, dbá o dodržení vzájemné dohody a přispívá vlastní aktivitou k vytvoření přátelské a příjemné atmosféry.
- Pěstouni mohou být kontaktu přítomni, pokud si to přeje dítě i sami pěstouni. Rodiče jsou při schůzce pěstounů a rodičů s jejich přítomností obeznámeni.
- Kontakt probíhá v herně CNRP, případně v jiném podobném prostředí. Důležité je prostředí vhodné pro děti – hračky, koberec na hraní, stolní hry, výtvarné potřeby, skákací míče, polštáře, sedačky a křesílka apod.
- Kontakt se může odehrát i mimo CNRP – park, hřiště, pokud je toto domluveno v Dohodě o kontaktu. Jde-li o asistovaný kontakt, je i zde přítomen pracovník CNRP.
- V průběhu kontaktu může pracovník iniciovat herní aktivity tak, aby kontakt probíhal pro dítě v příjemné atmosféře, může také iniciovat vhodná témata hovoru (jak se dítě má, co se mu daří, jaké hračky má rádo). U malých dětí je vhodné navazovat kontakt přes hračky, u starších například přes oblíbenou hudbu, zájmové kroužky apod.
- Pracovník monitoruje bezpečnost kontaktu. V případě, že se rodiče nebo pěstouni chovají nevhodně, upozorní je na to. V případě opakovaného porušování dohody nebo vážného ohrožení bezpečí dítěte, kontakt neprodleně ukončí. V případě rizikové situace (nárůst agresivity, nevhodné chování) zajistí pracovník bezpečí dítěte a přivolá na pomoc dalšího pracovníka, případně přivolá policii.

COMMUNEM REDDERE

Motto projektu: Nejvyšší formou konkurence je spolupráce.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

OPERAČNÍ PROGRAM
LIDSKÉ ZDROJE
A ZAMĚSTNANOST

PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST
www.esfcr.cz

4.4.4 Ukončení kontaktu, reflexe a domluvení dalšího kontaktu

- Po uplynutí domluvené doby kontaktu pracovník vhodným způsobem kontakt ukončí. Na závěr kontaktu proběhne reflexe všemi zúčastněnými osobami. Pracovník vytvoří prostor pro případné připomínky. Pokud se zdá, že by reflexe byla spojena s negativními emocemi, je možné provést reflexi bez přítomnosti dítěte, jinak je vhodné, aby se dítě reflexe účastnilo a také se dle svých schopností vyjádřilo k tomu, jestli mu kontakt vyhovoval, co se mu líbilo, co by si přálo příště.
- Pracovník vyzdvihne pozitivní momenty setkání, posiluje zejména vhodné chování rodičů.
- Pokud proběhlo vše dle dohody, je možné domluvit termín dalšího kontaktu, případně postup, jak bude další termín domluven (např. že rodiče v případě zájmu o další setkání kontaktují pracovníka OSPODu).
- Rozloučení proběhne v prostorách herny. Loučení např. na parkovišti bývá příliš emočně vypjaté. Pracovník připraví rodiče dopředu na to, jak k rozloučení přistupovat, aby nebylo pro dítě příliš zatěžující – připomenout termín příštího setkání, zmínit domluvu, co budou dělat příště, pojmenovat to, že dítě nyní pojedje zase domů k pěstounům. Loučení je dobré příliš neprotahovat.
- Všem účastníkům je nabídnuta možnost individuální konzultace s pracovníkem.
- Pracovník již bez přítomnosti rodičů znovu ověřuje spokojenost dítěte. Reflektuje s pěstouny, jak kontakt vnímali, zda ho považovali pro dítě za bezpečný. Nabídne rodině možnost další schůzky.
- Má-li rodič zájem o konzultaci s pracovníkem a z důvodu vzdáleného bydliště není možné domluvit si na tuto konzultaci samostatný termín, odjedou nejprve pěstouni s dítětem. Poté následuje konzultace pracovníka s rodičem.
- Pracovník pracuje s pěstouny na přijetí toho, že dítě může být po kontaktu dočasně rozladěné, chovat se neobvykle, být podrážděné. Dítě může na pěstouny útočit, vylévat si vlastní frustraci a smutek apod. Pracovník pěstouny při výskytu tohoto chování provází, a to buď telefonicky, nebo při nejbližší schůzce, pomáhá jim zůstat oporou pro dítě, umožnit mu ventilovat i negativní emoce a dát mu pocítit, že vztah pěstounů k němu zůstává pozitivní. Dočasné rozladění dítěte po kontaktu nebývá známkou toho, že kontakt není v zájmu dítěte!

4.5 fáze Provázení pěstounské rodiny při kontaktu dětí s rodinou

- Klíčový pracovník vypracuje zprávu o kontaktu a poskytne ji pěstounské rodině, rodině dítěte a pracovníkovi OSPODu.
- Klíčový pracovník provázející rodinu mapuje při návštěvách v rodině, jak děti kontakt prožívají, zda se případně těší na další. Pracovník také může navrhnout aktivity, které by byly pro příští kontakt vhodné (například společná práce na rodokmenu apod., prohlížení fotek, připravení drobného dárku pro rodiče apod.)
- Jedná-li se o rodinu, která nevyužívá službu Doprovázení, domluví si klíčový pracovník s rodinou nejméně 1 konzultaci mezi domluvenými kontakty. Jedná-li se již o opakovaný kontakt, který probíhá bez problémů, je možné, aby tato konzultace proběhla telefonicky.
- Pěstoun je veden k podpoře kontaktu dítěte s rodičem i v období mezi setkáními (domluvené telefonické, písemné kontakty, připravení fotoalba pro rodiče, napsání pozdravu z výletu, prázdnin, připravení drobného dárku pro rodiče, připravení si otázek, co bych se chtěl rodiče zeptat (např.: „jak to bylo, když jsem se narodil, jak jsem vypadal, co jsem měl rád jako malé dítě apod.“)
- Pěstoun pomáhá dítěti orientovat se v čase – za jak dlouho setkání znovu proběhne. Připravuje ho na kontakt, připomíná mu, kdy a kde bude, kdo u něj bude, jak bude probíhat. Je důležité vnímat a prezentovat setkání s rodinou jako pozitivní událost.

COMMUNEM REDDERE

Motto projektu: Nejvyšší formou konkurence je spolupráce.

**PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST**
www.esfcr.cz

5. Přehled používaných metodických materiálů

Cvičení: práva rodičů, práva pěstounů

- Toto cvičení je vhodné při přípravě pěstounů na kontakt. Pomáhá pěstounům uvědomit si, o čem konkrétně mohou rozhodovat oni a kde se mohou rodiče cítit vyřazení z výchovy dětí. Je dobré spojit s diskuzí o tom, ve kterých otázkách je možné a vhodné ptát se na názor rodičů dítěte, jak posílit rodičovské kompetence rodiče. Posilování těchto kompetencí prostřednictvím zapojování rodiče do rozhodování o záležitostech dítěte je vhodné zejména v případě, že se dítě do rodiny bude vracet.

Popis cvičení:

Cvičení je možné využít pro práci ve skupině i individuálně. Pokud se jedná o skupinu, rozdělí se na poloviny. První polovina je v roli rodičů, druhá polovina v roli pěstounů. Všichni dostanou stejné zadání (viz níže) a z pohledu své role zachytí, v čem cítí, že práva mají, a v čem ne. Poté je vedena společná diskuze o jednotlivých otázkách, také o pocitech, které to u „rodičů“ i „pěstounů“ vyvolalo, co je překvapilo, co se jim potvrdilo. Pokud je cvičení realizováno pouze s jedním pěstounem, může roli rodiče sehrát pracovník, který pěstouna na kontakt připravuje. Je-li připravován pěstounský pár, může být v roli rodiče jeden z nich. Vzájemně si pak sdělují své dojmy a zjištění z „jiné role“.

Rodič

Představte si, že o vaši šestiletou dceru se z nějakého důvodu musejí postarat pěstouni. Do jakých oblastí jejího každodenního života byste si přál/a být jako její rodič zapojen/a? Na co byste chtěl/a a měl/a podle vás mít právo?

Otázky:

		ANO	NE
1	Moci se vyjádřit k tomu, co bude jíst.		
2	Zatelefonovat kdykoliv budu chtít.		
3	Vidět se s ní, kdykoliv budu chtít.		
4	Moci si vybrat, jestli se s ní uvidím v nějaké organizaci, nebo u pěstounů doma.		
5	Vzít ji na nákupy.		
6	Vybírat pro ni oblečení.		
7	Rozhodovat o tom, kdy se má nechat ostříhat.		
8	Rozhodovat o tom, jak se má nechat ostříhat.		
9	Vyzvedávat ji ze školy.		
10	Promluvit si s jejím učitelem.		
11	Chodit do školy na rodičovské schůzky.		
12	Jít s ní k lékaři nebo do nemocnice.		
13	Chodit na oslavu jejích narozenin.		
14	Vychovávat ji.		
15	Uložit ji ke spaní.		

Pěstoun/ka

Představte si, že do vaší pěstounské péče byla svěřena šestiletá dívka. Její rodiče by po dobu, kdy bude žít s vámi, se svou dcerou rádi dělali následující věci. Se kterými z nich byste souhlasil/a? Na co podle vás mají právo a na co už ne?

COMMUNEM REDDERE

Motto projektu: Nejvyšší formou konkurence je spolupráce.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

OPERAČNÍ PROGRAM
LIDSKÉ ZDROJE
A ZAMĚSTNANOST

PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST
www.esfcr.cz

Otázky:

		ANO	NE
1	Moci se vyjádřit k tomu, co bude jíst.		
2	Zatelefonovat kdykoliv budou chtít.		
3	Vidět se s ní, kdykoliv budou chtít.		
4	Moci si vybrat, jestli se s ní uvidí v nějaké organizaci nebo u pěstounů doma.		
5	Vzít ji na nákupy.		
6	Vybírat pro ni oblečení.		
7	Rozhodovat o tom, kdy se má nechat ostříhat.		
8	Rozhodovat o tom, jak se má nechat ostříhat.		
9	Vyzvedávat ji ze školy.		
10	Promluvit si s jejím učitelem.		
11	Chodit do školy na rodičovské schůzky.		
12	Jít s ní k lékaři nebo do nemocnice.		
13	Chodit na oslavu jejích narozenin.		
14	Vychovávat ji.		
15	Uložit ji ke spaní.		

Cvičení: Jak se cítím v roli rodiče (pěstouna, dítěte)

- Cvičení vhodné při přípravě pěstounů ve skupině. Pomáhá uvědomit si pocity všech účastníků. Podívat se na situaci očima toho druhého. Zamyslet se nad tím, co bych v této situaci potřeboval od ostatních, aby mi bylo lépe.

Popis cvičení:

Účastníci se rozdělí na tři skupiny. Jedna skupina je v roli pěstouna, druhá v roli rodiče, třetí v roli dítěte. Z pohledu svých rolí se zamýšlí nad tím, jak se cítí v situaci kontaktu dítěte svěřeného do pěstounské péče s vlastní rodinou. Své pocity zaznamenávají na flipchart. Skupina poté prezentuje své závěry ostatním. Společně hledají, jak situaci pro daného účastníka zlepšit, co by mu pomohlo.

Příklady dobré praxe, příběhy

Příběhy rodin, kde kontakt dítěte s vlastní rodinou proběhl dobře a byl pro dítě přínosem. Tyto příběhy je možné použít při přípravě pěstounů, ale i při přípravě rodičů. Upravené příběhy do formy vhodné a srozumitelné pro děti jsou dobrým nástrojem pro přípravu dětí na kontakt. Při přípravě dětí je možné použít např. příběh Šiška pro štěstí (viz metodické pomůcky).

Knihy života, Moje Album

Tyto materiály je možné použít při provázení dítěte kontaktem s rodinou. Na Knize života pracuje pěstoun (případně doprovázející sociální pracovník) s dítětem dlouhodobě a kontinuálně. Do vytváření některých kapitol je vhodné zapojit příbuzné dítěte. Dítě si může připravit otázky, na které se při kontaktu doptá. Případně může spolu s rodičem přímo pracovat na některé kapitole Knihy života při kontaktu.

COMMUNEM REDDERE

Motto projektu: Nejvyšší formou konkurence je spolupráce.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

OPERAČNÍ PROGRAM
LIDSKÉ ZDROJE
A ZAMĚSTNANOST

PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST
www.esfcr.cz

Rodokmen

Při kontaktu může rodič s dítětem, případně s pomocí pěstouna, pracovat na vytváření rodokmenu dítěte. Je důležité rodiče dopředu na tuto práci připravit. Rodič si může historické souvislosti promyslet, vzít případně fotky nebo jiné upomínkové předměty.

Pracovník při vytváření rodokmene provází, zajišťuje, aby informace byly dítěti předávány vhodným způsobem. Může se doptávat na pozitivní informace o jednotlivých osobách (v čem byli dobří, co se jim v životě povedlo, jaké měli schopnosti).

Součástí vytváření rodokmenu může být povídání o okolnostech vlastního narození, pokud je toto téma vhodné a bezpečné a rodič je ochotný o něm mluvit. Toto téma není vhodné, pokud je početí a těhotenství matky spojené s velkým traumatem, provázejí ho nejasné okolnosti apod. Tyto informace je nutné zjistit od sociální pracovnice, která s rodinou pracovala, případně si téma ujasnit rozhovorem s rodičem, pokud je ochotný o tématu hovořit.

Při povídání si o těhotenství a narození směřuje pracovník rozhovor k věcným tématům (např. váha a míra při narození, raný vývin, prodělání dětských chorob apod.), případně k pozitivním tématům (pozitivní historiky týkající se narození).

Stolní hry

Zejména zpočátku je vhodné, když jsou při kontaktu připravené různé stolní hry a rodiče jsou vedeni k tomu, aby se s dítětem věnovali některé jeho oblíbené hře (je možné domluvit se s dítětem, že si přinese hru, kterou má rádo). Tématem hovoru se tak stává hra a její pravidla, dítě zažívá příjemný zážitek hry s rodičem. Hra navíc umožňuje snadný způsob, jak navázat kontinuitu setkávání – např. tím, že si rodič s dítětem domluví odvetu.

Hudba

Dítě si může připravit také oblíbenou hudbu, kterou rodiči pustí. Hudba je zejména pro dospívající bezpečným tématem hovoru.

Výtvarné aktivity

Vytváření společného díla je opět příjemným zážitkem, který může dítě během kontaktu s rodičem zažít. Navíc si může rodič i dítě odnést obrázek nebo jiný výtvarný výrobek na památku společné tvorby.

Výtvarnou aktivitu připraví pracovník, může ji poté buď nechat plně v kompetenci rodiče – rodič tedy dítě například učí, jak se modeluje s modelínou, nebo naopak aktivitu vede pracovník a rodič i dítě se společně učí nějaké dovednosti. Pracovník podporuje co nejvíce společné zapojení rodiče a dítěte. Vhodně zvolená výtvarná aktivita může také podpořit přiměřený fyzický kontakt mezi rodičem a dítětem (společné válení modelíny, pomoc rodiče při vystřihování apod.).

Hračky, skákačí míče, polštáře

Hračky jsou dobrým prostředkem komunikace zejména pro malé děti. Rodič je veden, aby dítě sledoval v jeho hře a přiměřeně se do ní postupně zapojoval. Někdy přinese rodič dítěte hračky jako dárek, pak je dítěti předvádí a ukazuje mu, jak si s nimi hrát.

Pracovník hru podporuje, posiluje vhodné chování rodiče.

Hra na skákačích míčích, polštářích či houpačkách je vhodná k postupnému navázání fyzického kontaktu. Pracovník vede rodiče, aby dítěti poskytoval potřebnou oporu, záchranu. Podněcuje pohybové aktivity tak, aby docházelo k přiměřenému fyzickému kontaktu mezi rodičem a dítětem. Například houpání dítěte tak, že rodič dítě přidržuje, rozhoupává, skákání do vaku – rodič dělá záchranu na druhé straně vaku apod.

COMMUNEM REDDERE

Motto projektu: Nejvyšší formou konkurence je spolupráce.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

OPERAČNÍ PROGRAM
LIDSKÉ ZDROJE
A ZAMĚSTNANOST

PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST
www.esfcr.cz

6. Přehled hlavních rizik

Některý z účastníků se nedostaví na domluvené setkání nebo opakovaně nedodrží čas domluvené schůzky.

K minimalizaci tohoto rizika je vhodné domluvit se na potvrzení setkání např. den před setkáním. Při práci s rodiči i pěstouny upozorňovat na nutnost dodržování termínů setkání, pravidelnosti, případně včasné omluvy ze setkání.

Pokud se nedostaví rodič na domluvené setkání, je o tom pořízen zápis, který je poslán pěstounům, rodiči a OSPODu. Rodič je vyzván k vysvětlení své nepřítomnosti a k nabídce nového termínu setkání.

Pokud se nedostaví rodič, vede to většinou ke zklamání dítěte. Je důležité s dítětem mluvit na rovinu, seznámit ho případně s důvody, proč rodič na setkání nepřišel, pokud jsou nám známé. Důležité je neočerňovat před dítětem rodiče, zároveň přehnaně rodiče neomlouvat (určitě mu jen ujel autobus). Nebát se říci pravdu: „Já nevím, proč mamka nepřišla, ale je mi to líto stejně jako tobě.“ Být dítěti oporou, umožnit mu vyjádřit své pocity a provázet ho jejich zpracováním.

Pracovník, který rodiče na kontakt připravuje, zjišťuje důvody nedodržení termínu setkání, hledá možná řešení situace (např. pokud rodič nemá peníze na cestu – možnost dávky určené na cestu za dítětem), požití alkoholu – vedení rodiče k tomu, aby se ze setkání omluvil, nastavení pravidla, že rodič den dopředu termín potvrdí, pokud ne, pěstouni s dítětem na domluvenou schůzku nepojedou...)

Pokud rodič opakovaně nedodrží termíny domluvených setkání, je o tom informován pracovník OSPODu a ve spolupráci s ním je domluven jiný způsob kontaktu dítěte s rodičem (telefonický, písemný).

Dítě je ze setkání nervózní, reaguje na setkání zhoršením svého psychického stavu.

Pracovník pomáhá pěstounům připravit dítě lépe na kontakt – napsání dopisu rodiči mezi setkáními, připravení témat, o kterých se bude mluvit, připravení hry, aktivity. Jasně časové ohraničení, připomenutí, že se setkání blíží, pojetí setkání jako něčeho pozitivního. Hledá se způsob setkání, který dítěti bude více vyhovovat – např. procházka venku, návštěva hřiště, pracovník ověřuje u dítěte, koho by u setkání chtělo mít, aby se cítilo dobře (pěstouna, sourozence, pracovníka apod.), co by chtělo dělat. Setkání se více zaměří na zájmy dítěte, dítě si například přiveze svoji oblíbenou hudbu, hračky...

Pracovník mapuje, jak setkání vnímají pěstouni a zda nervozitu na dítě nepřenesou vlastními negativními očekáváními. Pracuje s pěstouny na těchto tématech, učí pěstouny, jak pracovat s vlastními emocemi, aby je nepřenesli na dítě.

Pracovník provází dítě po setkání, dává mu prostor pro vyjádření pocitů, přání. Posiluje schopnost pěstounů být pro dítě oporou.

Trvá-li zhoršení psychického stavu dítěte dlouhou dobu, dítě projevuje strach ze setkání, vyjadřuje touhu setkání se vyhnout, informuje o tom pracovník OSPODu a ve spolupráci s ním se s rodiči domluví na jiné formě kontaktu (písemný, telefonický) alespoň po určitou dobu.

Některý z účastníků je agresivní, vulgární, napadá slovně nebo fyzicky pěstouny, dítě, sociálního pracovníka.

Objeví-li se u některého z účastníků setkání agresivní projevy, zajistí pracovník bezpečí především dítěti. Pracovník se snaží nárůstu agresivity předejít například změnou tématu, upozorněním. Pokud setkání přestává být pro dítě bezpečné, ukončí pracovník setkání a vyzve pěstouny k odjezdu s dítětem. Agresora upozorní na důsledky jednání, vyzve ho k odchodu. Pokud se odjezdu brání a agresivita trvá, přivolá pracovník v první fázi kolegu a také Policii ČR.

Rodič je ve stavu, ve kterém by setkání s dítětem nebylo vhodné (opilý, pod vlivem drog, v silné depresi, rozčilený).

Rodič je upozorněn, že není možné, aby setkání za těchto okolností proběhlo. Je mu podle možnosti vysvětleno, jak má postupovat příště (omluvit se dopředu, pokud je ve stavu, ve kterém není setkání s dítětem vhodné). Je domluven náhradní termín setkání.

Rodiči je zajištěna pomoc, pokud ji potřebuje (zavolání záchranky, doprovod na pohotovost).

Pokud rodič odmítá opustit prostor a setkání se domáhá agresivními prostředky, je přivolána Policie ČR.

COMMUNEM REDDERE

Motto projektu: Nejvyšší formou konkurence je spolupráce.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

OPERAČNÍ PROGRAM
LIDSKÉ ZDROJE
A ZAMĚSTNANOST

PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST
www.esfcr.cz

Rodiče nevědí, jak čas určený k setkání využít, nenavazují aktivně s dítětem kontakt.

Pracovník s rodičem dopředu připraví plán setkání – naplánuje s ním vhodné aktivity, které může dítěti nabídnout. Reflektuje s rodičem, jak se na setkání cítí, a hledají cesty, jak zvýšit pocit bezpečí pro rodiče.

Pracovník spolu s pěstouny připraví s dítětem aktivity, do kterých dítě rodiče zapojí (stolní hry, pouštění hudby, vytváření rodokmenu).

Pracovník při samotném kontaktu iniciuje aktivity, vhodně rodiče v navazování kontaktu s dítětem vede, podporuje vhodné chování rodiče.

Pěstoun zasahuje do setkání tak, že ztěžuje navázání kontaktu mezi dítětem a rodičem.

Pěstoun je při osobní schůzce upozorněn na nevhodnost tohoto chování, je mu nabídnuta podpora při práci s jeho emocemi, které při kontaktu prožívá. Pracovník s pěstounem hledá další cesty, jak kontakt mezi dítětem a rodičem naopak podpořit. Případně je domluveno, že se pěstoun nebude setkání účastnit. Pokud pěstoun na účasti na setkání trvá, ale i nadále pokračuje jeho nevhodné chování vůči rodiči, je na tuto skutečnost upozorněn pracovník OSPODu. Spolu s pracovníkem OSPODu se hledá nastavení kontaktu tak, aby probíhal v zájmu dítěte.

Pěstoun opakovaně zpochybňuje přínos kontaktu pro dítě.

Pracovník mapuje, jak dítě kontakt prožívá, reflektuje svá pozorování s pěstounem. Vede pěstouna k pochopení přínosu kontaktu pro dítě, a to prostřednictvím vzdělávání, cvičení, příkladů dobré praxe apod. Trvá-li rozpor pohledů, je svolána případová konference, kde se společně hledá takové nastavení kontaktů, které bude v zájmu dítěte.

7. Shrnutí

Na základě zkušeností se zajišťováním kontaktů dětí se svými rodiči je třeba:

- Pracovat dále s pěstounskými rodinami na přijetí kontaktu jako něčeho přínosného pro dítě. Učit pěstouny, jak dítě při kontaktech podpořit, jak s ním pracovat v čase mezi setkáními s příbuzným.
- Nastavit jasnější pravidla spolupráce s dalšími subjekty, zejména s OSPODem – kdo připraví rodinu dítěte na kontakt, jaký bude způsob předávání informací.
- V případě, že s rodinou pracuje kontinuálně jiný subjekt, komunikovat o nastavení kontaktů s rodinou tak, aby bylo jasné, co je v zájmu dítěte, a postup subjektů byl jednotný.
- Dále rozvíjet metody podpory kontaktu – interaktivní hry, příběhy, příklady dobré praxe.
- Systematizovat práci s rodinou dítěte – nabízet služby Sanace, pokud to lze, případně hledat jinou formu podpory rodiny.
- V případě, že Amalthea pěstounskou rodinu nedoprovází (rodina nevyužívá balíček služeb Spolupráce), domlouvat si pravidelné schůzky mezi setkáními k zajištění bezpečného kontaktu.

COMMUNEM REDDERE

Motto projektu: Nejvyšší formou konkurence je spolupráce.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

OPERAČNÍ PROGRAM
LIDSKÉ ZDROJE
A ZAMĚSTNANOST

PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST
www.esfcr.cz

Závěr

Jak již bylo uvedeno v úvodu Case management je jednou z velice efektivních a stěžejních metod v práci s ohroženým dítětem, což dokládá právě popsany kontakt s vlastní rodinou dítěte v náhradní rodinné péči. Spolupráce všech zainteresovaných subjektů je nezbytná.

Zkušenosti, které byly nabyty při studijních cestách a workshopech s účastí zahraničních expertů jsou do předložené metodiky zapracovány. Výše zmiňované postupy jsou uplatňovány v praxi sociálních pracovníků Amalthey a budou dále šířeny i mezi další organizace zabývající se problematikou péče o ohrožené dítě. Věříme, že metodika bude podnětná i pro další spolupracující subjekty a organizace.

COMMUNEM REDDERE

Motto projektu: Nejvyšší formou konkurence je spolupráce.

**PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST**
www.esfcr.cz

Zdroje

Listiny základních práv a svobod, Ústavní zákon č. 2/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb.

Úmluva o právech dítěte 104/1991 Sb.

Žilinčíková, Danka: Pestúnska starostlivosť a kontakty s biologickou rodinou, přístupné na: <http://www.vzd.cz/pestunska-starostlivost-a%C2%A0kontakty-s%C2%A0biologickou-rodinou>.

Matějček, Zdeněk: Osvojení a pěstounská péče. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002, ISBN 80-7178-637-3.

Matějček, Zdeněk. Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny. 1.vyd. Praha: Portál, 1999. 182 s. ISBN 80-7178-304-8.

The Fostering Network, The Skills to foster, 2009

COMMUNEM REDDERE

Motto projektu: Nejvyšší formou konkurence je spolupráce.

**PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST**
www.esfcr.cz